

Cidade de Deus

Cidade de Deus

■ *in het kort*

Fernando Meirelles schets in drie periodes, vanaf het einde van de jaren '60, de opkomst van de druglords in Cidade de Deus, een favela nabij Rio. Door de ogen en de camera van de 11-jarige Rocket ben je getuigen van het harde en gewelddadige leven in de krottenwijk, waar de grootste misdadigers tussen 9 en 14 jaar oud zijn en waar je als 18-jarige niet alleen volwassen maar ook oud bent. Als je tenminste die leeftijd bereikt.

Meirelles grijpt de kijker vanaf de eerste minuut bij de keel en dompelt hem onder in het harde en gewelddadige leven in Cidade de Deus. Drie verhaallijnen worden ingenieus met elkaar verweven en gebracht met een naturalistische fotografie, zonder extra belichting. Een flitsende montage en een hoog tempo zorgen voor een meeslepend en adembenemend epos.

Je krijgt een meer dan twee uur durende, angstaanjagend realistische beeldenstorm voor je neus.

■ *technische fiche*

Cidade de Deus

Brazilië

2002

135 minuten

regie: Fernando Meirelles en Katia Lund

scenario : Braulio Mantovani

muziek: Antônio Pinto Ed Côrtes

hoofdrospelers: Alexandre Rodriguez (Raket) - Leandro Firmino da Hora (Zé'tje) -

Phelipe Haagensen (Benny) - Matheus Nachtergaele (Wortel) - Seu

Jorge (Mano Moker) - Jonathan Haagensen (Ruigpoot) - Douglas

Silva (Dobbeltje)

■ *Hoe vond je de film?*

1. Ik vond de film in 1 woord: _____
omdat _____

2. Welk fragment heeft je het meest getroffen?

3. Is dit wat je van een schoolfilm verwacht? Hoezo?

■ *Wat heb je gezien?*

1. Welke drie grote verhalen kan je onderscheiden in de film?

1.

2.

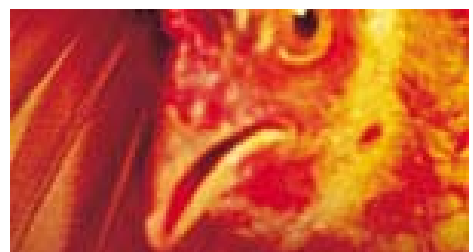
3.

2. Met welk beeld begint het verhaal? Wanneer in de film komt dit beeld nog eens terug?

3. Met welk personage zou je de kip kunnen vergelijken? Waarom?

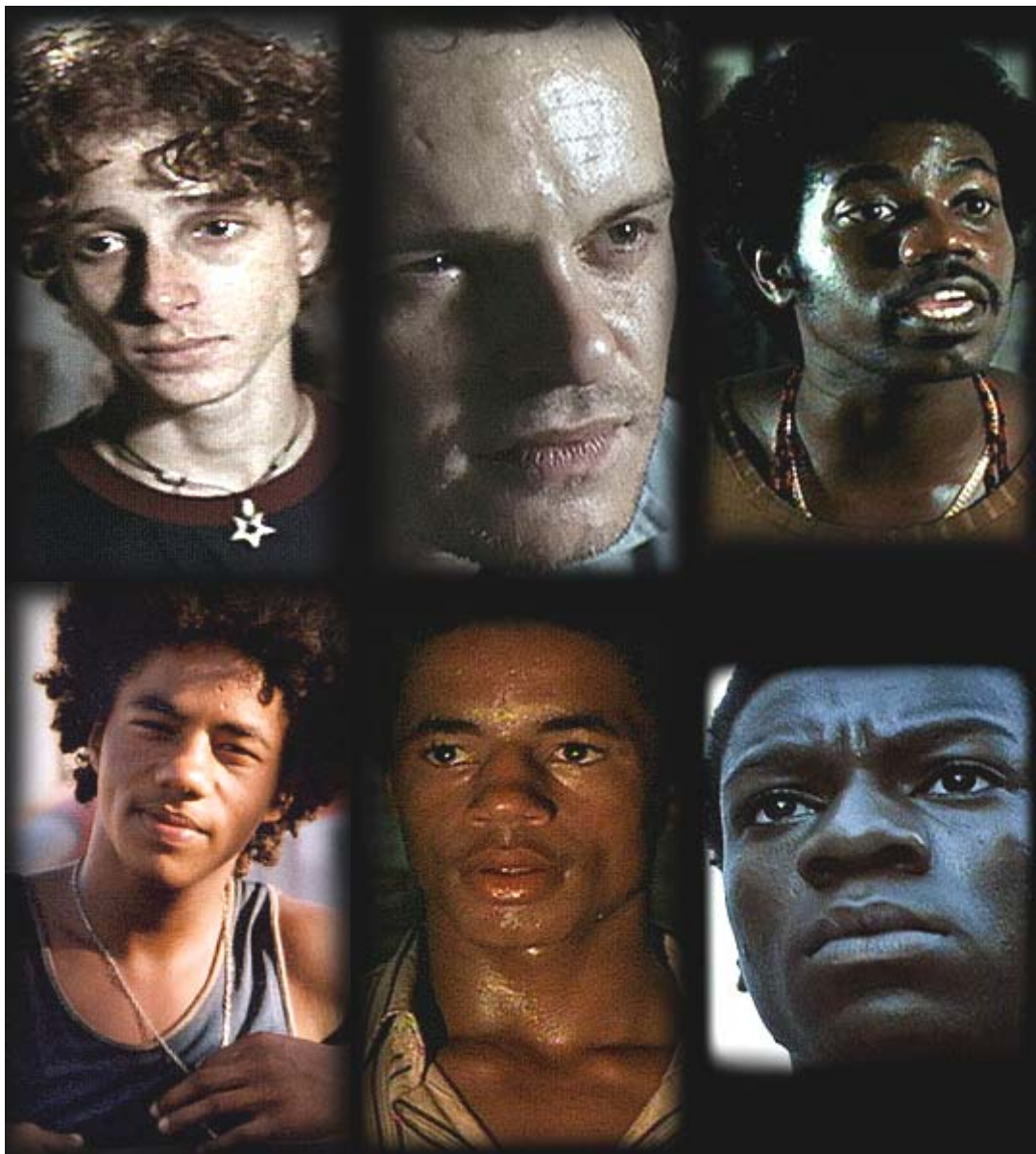
4. Hoe eindigt de film? Wat vind je daarvan?

5. Het camerawerk is vaak heel bepalend voor het effect dat een film op je heeft. Hoe komt *Cidade de Deus* op je over? Kan je dit verklaren met enkele voorbeelden?

■ *Wie zijn ze?*

1. Welke personages uit de film herken je? Wie zijn ze volgens jou en wat willen ze bereiken?

1.

2.

3.

4.

5.

6.

herkenbaar

Hieronder vind je een lied terug van Eminem. Kan je aan de hand van de rapper en de song *Loose Yourself*, de vergelijking trekken met de film?

Loose yourself

Look, if you had one shot, one opportunity
To seize everything you ever wanted - One moment
Would you capture it or just let it slip?

His palms are sweaty, knees weak, arms are heavy
There's vomit on his sweater already, mom's spaghetti
He's nervous, but on the surface he looks calm and ready
To drop bombs, but he keeps on forgettin'
What he wrote down, the whole crowd goes so loud
He opens his mouth, but the words won't come out
He's chokin', how everybody's jokin' now

The clock's run out, time's up over, bloah!
Snap back to reality, Oh there goes gravity
Oh, there goes Rabbit, he choked

He's so mad, but he won't give up that
Is he? No

He won't have it , he knows his whole back city's ropes
It don't matter, he's dope
He knows that, but he's broke
He's so stacked that he knows

When he goes back to his mobile home, that's when it's
Back to the lab again yo
This whole rap shit
He better go capture this moment and hope it don't pass
him

[ref]

You better lose yourself in the music, the moment
You own it, you better never let it go
You only get one shot, do not miss your chance to blow
This opportunity comes once in a lifetime yo

The soul's escaping, through this hole that it's gaping
This world is mine for the taking
Make me king, as we move toward a, new world order
A normal life is borin, but superstardom's close to post
mortar

algemene doelstellingen

- * de beeldtaal en het gebruik van geluid bij bepaalde scènes analyseren
- * meer inzicht krijgen in de thema's en de personages uit de film
- * de dieper liggende betekenis achter een verhaal vinden
- * stilstaan bij een aantal waarden en kritisch denken stimuleren
- * uiten van een eigen standpunt of mening

specifieke doelstellingen

- * ervaringen, meningen, gevoelens in verband met de film uitdrukken
- * de verschillende verhaallijnen in de film herkennen en beschrijven
- * personages ontleden
- * het effect van technische aspecten op het aanvoelen van een film verklaren
- * zelf een scenario uitschrijven en aan de slag gaan met videocamera of digitaal fototoestel
- * de vergelijking trekken tussen de film en Eminem

voor de film

■ interessant om weten

over Brazilië

Brazilië is na China, de VS en Canada, één van de grootste landen van de wereld, ook qua inwonersaantal. Tegelijk is het een land van tegenstellingen. Als je arm bent, heb je er letterlijk niets, ben je rijk dan kan je je haast alles veroorloven. Er zijn gebieden waar bijna niemand woont, met daarnaast miljoenensteden als Sao Paulo en Rio de Janeiro. Ongeveer de helft van de Brazilianen woont in de smalle kuststrook in het zuidoosten. Ondanks het feit dat het er economisch steeds beter gaat, zakt Brazilië op de ranglijst die de levenskwaliteit beoordeelt. Het is dus maar de vraag of er wel sprake kan zijn van vooruitgang.

over straatkinderen

In Brazilië is het probleem van de straatkinderen uitgegroeid tot een maatschappelijk probleem. De onrechtvaardige verdeling van de rijkdom en de grote werkloosheid hebben ervoor gezorgd dat het land sociaal ontwricht is, met geweld en erbarmelijke levensomstandigheden tot gevolg. Miljoenen mensen wonen in *favelas* (krottenwijken) die tegen de steile bergwanden liggen aan de rand van de stad. Er zijn nauwelijks nutsvoorzieningen. De bewoners zijn werkloos of hebben een baantje als koerier bij één van de drugsbaronnen. Er is vrijwel geen onderwijs en een gebrek aan medische verzorging. De meeste ouders zijn dan ook niet in staat hun kinderen groot te brengen. Voor een groot aantal kinderen is de situatie uitzichtloos. Ze trekken dagelijks naar het centrum van de stad, op zoek naar mogelijkheden om iets te verdienen. Vaak keren de kinderen niet naar 'huis' terug en geven ze de voorkeur aan een leven op straat. Ze hopen zo de miserie achter te laten en een nieuwe start te kunnen maken. Om te overleven op straat is het essentieel aan te sluiten bij een bende. Op deze manier loop je minder kans bestolen of vermoord te worden. Ook is dit de enige manier om aan geld te geraken. Wie bv als schoenpoetser wil werken kan niet zomaar op de hoek van een straat gaan staan. De kans dat je door andere straatkinderen wordt weggejaagd of in mekaar geslagen, is meer dan realistisch. Elke bende heeft immers zijn 'werkterrein'.

Een bende bestaat uit jongens en meisjes, variërend in leeftijd van 5 tot 20 jaar. Alle bendeleden krijgen een bijnaam die dienst doet als koosnaam. Meestal staat de oudste en sterkste jongen aan het hoofd van zo'n groep.

In een groep leren de straatkinderen de handigheidjes en trucjes om te overleven. Sommige groepen leggen zich vooral toe op criminele activiteiten omdat daarmee meer geld te verdienen is dan met auto's wassen of schoenen poetsen.

over de *favelas*

Bijna elk land in Latijns-Amerika heeft een eigen naam voor wat wij krottenwijken noemen. In Venezuela heten het *rancheros*, in Peru *pueblos jóvenes*, in Argentinië *villas miseria* en in Brazilië staan ze bekend als *favelas*.

In Rio ontstonden de *favelas* doordat steeds meer arme mensen – voornamelijk immigranten uit het Noordoosten die de droogte wilden ontvluchten – naar de grote steden in het zuiden trokken. De stad was daar niet op berekend en er was geen of onvoldoende beleid om het ontstaan van krottenwijken tegen te gaan. Er was geen werk en velen kwamen in de informele economie terecht. Er waren geen betaalbare huizen, waardoor mensen zelf maar een huisje gingen bouwen op de plekken die niet benut werden. Zo ontstonden op de heuvels in en rondom de stad op een spontane manier *favelas*. Momenteel wonen in Rio 1 miljoen mensen – op een totale bevolking van 6 miljoen inwoners – in een *favela*. Het typische aan een *favela* is dat ze van de ene op de andere dag kan ontstaan, maar ook even snel weer kan verdwijnen, vooral doordat de overheid schoon schip wil maken of een bouwondernemer een groot winkelcentrum wil bouwen.

over de film

Het verhaal is één grote flashback, die zo 'natuurlijk' mogelijk gedraaid is. Geen extra licht, vaak in een *favela* gefilmd, met straatmensen als figuranten.

De eerste versie van de film duurde twee uur en vijftig minuten. De regisseur besloot er een hoop personages en sequenties uit te halen tot hij nog ongeveer twee uur en achtentwintig minuten over hield. Toch vond Meirelles dit nog iets te lang en besloot opnieuw te knippen.

Fernando Meirelles over de hausse van de Latijns-Amerikaanse film

Surfend op de goeie golf

Vorig jaar werd de voortreffelijke film *Cidade de Deus* bedolven onder de lovende kritieken in Cannes. De derde langspeelfilm van de Braziliaan Fernando Meirelles was trouwens lang niet het enige Latijns-Amerikaanse kleinood om de opmerkelijke cinematografische opmars van het continent te illustreren. Zelf meent Meirelles dat hij surft op de goede golf, "la buena onda".

Het gaat goed met de Latijns-Amerikaanse cinema. Films als *Y tu mamá también*, *Amores perros* en *Nueve reinas* kregen goeie kritieken en scoorden ook aan de kassa. Fernando Meirelles knikt instemmend:

"De afgelopen vier jaar kwamen er inderdaad meer en meer opvallende films uit Latijns-Amerika. Vooral Mexico, Argentinië en Brazilië deden het goed. Ik weet echter niet of ik er een verklaring voor heb. Misschien heeft het succes van *Central do Brasil* van Walter Salles ons wel geïnspireerd onze grenzen te verleggen en meer met ons werk naar buiten te treden. Salles heeft overigens ook geholpen om het budget van *Cidade de Deus* rond te krijgen. Latijns-Amerika was de afgelopen jaren in elk geval stevast vertegenwoordigd op de Oscars en er lijkt plotseling een enorme belangstelling te bestaan voor onze films. Nochtans is in Europa en de Verenigde Staten nog niet eens een kwart te zien van de uitmuntende dingen die we jaarlijks produceren. Ik ben er dan ook zeker van dat de interesse de komende jaren alleen nog maar zal toenemen, recht evenredig met de productie."

Wat opvalt is de zinnelijke fotografie en potige verteltrant van de Latijns-Amerikaanse films.

"Ik denk dat de fotografie vaak aanleunt bij ons zuiders gevoel. Wat de verteltrant betreft, zijn we gewoon minder schatplichtig aan Hollywood dan pakweg de Europese cinema. We doen ons eigen ding, zonder voortdurend terug te vallen op een hapklaar verhaal. Eerlijk gezegd is het maanden geleden dat ik nog eens een Amerikaanse studiofilm heb gezien. Ze interesseren mij gewoon niet meer omdat ze zo banaal zijn geworden, zowel op narratief als op visueel vlak. Ik kan er echt niet meer tegen. Alleen filmmakers als Paul Thomas Anderson kunnen mij nog verrassen."

***Cidade de deus* wordt nochtans vergeleken met het werk van Martin Scorsese.**

"Ik begrijp die vergelijking niet helemaal. Cinematografisch zijn er volgens mij nauwelijks raakpunten. Wellicht staart men zich enigszins blind op het feit dat ik de drugswereld in kaart probeer te brengen en dat ik werk met personages die denken dat ze boven de wet staan. Mijn protagonisten zijn evenwel geen maffiosi, maar

argeloze straatkinderen. *Cidade de deus* is dan ook geen film over drugsdealers die elkaar uitmoorden om zelf meer geld te kunnen opstrijken. De plot legt de politieke en maatschappelijke situatie in mijn land bloot."

U wijst de jeugdige boefjes in elk geval niet met de vinger.

"Geenszins. De film verschilt wat dat betreft niet van het gelijknamige boek van Paulo Lins. Er komen ruim driehonderd personages in voor die elk afzonderlijk worden voorgesteld en nadien worden vermoord, zonder dat er een moreel oordeel over wordt geveld. Daarom kregen we tijdens het draaien ook zoveel steun van de bewoners van de sloppenwijken in Rio de Janeiro. Ze willen dat hun verhaal wordt verteld. Ze willen dat mensen begrijpen waar ze vandaan komen, waarom ze zich in een uitzichtloze situatie bevinden en waarom ze genoodzaakt worden hun toevlucht te zoeken tot misdaad en drugs."

Hoe hebt u geselecteerd uit driehonderd personages?

"Dat was zonder meer de grootste uitdaging bij de adaptatie van het boek. Er zitten ontzettend veel boeiende personages en verhaallijnen in. We hebben dan maar besloten om er eerst de scènes uit te pikken die we zeker in de film wilden opnemen. Aan de hand daarvan hebben we een keuze gemaakt uit de personages. Er is daarom ook niet echt sprake van een plot in de film. Er zijn verschillende subplots die samen een geheel horen te vormen. Zelf vind ik alvast dat we er goed in geslaagd zijn de dingen zodanig in elkaar te schuiven dat de film van begin tot einde boeit en je nooit de indruk krijgt dat je naar een verzameling kortfilms zit te kijken."

Toch is de film overduidelijk ingedeeld in drie delen.

"Dat klopt, maar het aparte karakter van de drie delen draagt juist bij tot het geheel. Elk deel verschaft mij overigens een ander plezier. Het was alsof ik drie films tegelijk aan het draaien was. Na de opnames van het eerste deel was ik bijvoorbeeld ontzettend droef, omdat ik van enkele personages afscheid moest nemen. De film was nog lang niet af maar toch kreeg ik al het gevoel dat de eigenlijke opnames afgelopen waren. Zo ging het ook na het beëindigen van het tweede deel. We hebben de drie delen overigens op verschillende manieren opgenomen. Het eerste luik is zonder meer het meest conventionele deel. We hebben het dan ook gedraaid met één vaste camera. Voor het tweede luik hebben we de camera in de hand genomen en ben ik steeds minder regieaanwijzingen beginnen geven. Toen we aan het derde luik begonnen, was het hek pas goed van de dam: ik liet drie camera's tegelijkertijd draaien en gaf de acteurs carte blanche. Dat was een heel andere ervaring."

Ben Van Alboom - Cannes - de standaard - 07/05/2003

Fernando Meirelles zijn eerste langspeelfilm, Domesticas, was gebaseerd op een toneelstuk. Cidade De Deus is geïnspireerd op een boek.

Hoe ging je te werk om een boek van meer dan 600 pagina's te verfilmen?

Meirelles: "Het boek is erg episodisch opgebouwd. Het grootste probleem was dat het boek meer dan 250 personages had. In het boek was ook geen echte structuur. Daarom hebben we het verhaal opgesplitst in drie verschillende periodes: late jaren '60, vroege jaren '70 en late jaren '80, om op die manier de ontwikkeling van de drugsbusiness te verduidelijken. Voor elke periode hebben we gekozen voor een eigen stijl, kleurenpalet en manier van opnemen. Zo kregen we als het ware drie verschillende verhalen. Daarna creëerden we het hoofdpersonage Rocket, een soort alter ego van de schrijver Paulo Lins. Het is iemand die niet betrokken is bij de misdaad maar vertelt wat het betekent op te groeien op een plek zoals Cidade de Deus."

Wat die drie perioden betreft: waarom koos je voor een puzzelstructuur? Je begint in de jaren '80 en gaat dan over terug naar de jaren '60. Waarom heb je het verhaal niet chronologisch verteld?

Meirelles: "Het hele verhaal wil eigenlijk uitleggen hoe een jongen zoals Raket uiteindelijk in die situatie is terechtgekomen, tussen drugsdealers en politie. Elke keer dat de film een stukje vooruit of achteruit gaat, is dat om het publiek iets duidelijk te maken. Tarantino doet hetzelfde in Pulp Fiction maar met een totaal andere bedoeling; hij heeft twee of drie personages in een vrij lineair verhaal, maar hij verandert de regels en daagt het publiek uit om de juiste volgorde te vinden. Ik wil niet verwarren, maar verklaren. De afzonderlijke verhaaltjes hebben op zich niets met elkaar te maken. Zé'tjes zaakjes hebben niets te maken met Ruigpoot's verhaal. Als je zo over verschillende personages praat, is het soms gemakkelijker om te zeggen: ik laat Ruigpoot daar evolueren en dan ga ik naar Zé'tje terug. Het is uiteraard ook een manier om de aandacht van het publiek vast te houden."

Qua stijl is je film een orkaan van beelden, je gebruikt alle filmische mogelijkheden zoals flashback, flashforward, freeze frame (~Matrix), of het herhalen van dezelfde shots uit verschillende oogpunten. Sommige scènes doen aan een videoclip denken.

Meirelles: "We deden de opnames zeer naturalistisch: zonder extra licht, op echte locaties en met mensen uit de favela. Maar in de montagefase hebben we ingegrepen. Het was alsof je Rossellini's neonaturalistische footage aan de monteur van Oliver Stone zou geven."

Was je niet bang dat je soms teveel wou vertellen?

Meirelles: "Als ik de film bekijk, denk ik wel dat hij soms te snel is. Mijn eerste versie duurde 2u 55min: te lang. Ik haalde er een hoop personages en sequenties uit tot hij nog maar 2u 28 min duurde. Omdat ik er nog eens 20 minuten wilde uithalen, besloot ik de snelheid van de beelden te verhogen, sneller te monteren of splitscreen te gebruiken. Ik denk dat ik daar te ver in ben gegaan. Achteraf zou ik misschien opnieuw 4 à 6 minuten willen aan toevoegen om de film een beetje minder snel te maken."

Waar deed je de opnames? In de favela Cidade de Deus zelf?

Meirelles: "Nee. De sequenties rond Wortel, waar hij leeft en waar hij werkt, en de plaats waar de ene jongen (Biefstuk-Friet) de andere doodt, dat is Cidade de Deus. De andere scènes zijn opgenomen in High City, een gelijkaardige plek, minder vuil en arm dan Cidade de Deus."

Je focust op een sociaal probleem, maar is je film ook geen kritiek op de sensatiemedia of op de fotografen zoals Salgado?

Meirelles: "Ik vermijd bewust kritiek te uiten. Uiteraard is de film wel op een of andere manier politiek, maar niet op een dogmatische manier. Ik zwaai niet met het vingertje en veroordeel niemand. Ik breng een bestaand sociaal probleem in de schijnwerpers. Het boek vertelt overigens ook alleen maar verhalen zonder er een moraal aan vast te knopen."

Raket moet dus niet gezien worden als een voyeur?

Meirelles: "Nee, hij is gewoon iemand die vertelt wat er om hem heen gebeurt. Raket is het alter ego van Paulo Lins die opgroeide in Cidade de Deus. Zijn boek is een neerslag van wat hij heeft meegemaakt en van de verhalen die hij hoorde."

Hoe ging je bij de casting te werk?

Meirelles: "Alle blanken ouder dan dertien jaar zijn professioneel maar de rest zijn amateurs. We nodigden meer dan 200 kandidaten uit, interviewden hen en oefende vooral op basis van improvisatie. Pas na zes maanden kozen we de hoofdacteurs en werkten dan nog eens vier maanden extra met hen."

Misschien ga je het verwijt krijgen dat de film een bevestiging is van de clichés en vooroordelen die het Westen heeft over Brazilië?

Meirelles: "De film was voor een Braziliaans publiek bestemd. Ik had ook nooit gedacht dat de film zo'n succes zou hebben. In Spanje komt hij uit op 90 kopies, in Engeland 80, in Frankrijk op 130 en in Amerika op 300. Anderzijds zit de Braziliaanse maatschappij nu op een keerpunt. Met de linkse president Lula zijn economie en democratie terug op de goede weg. Lula wil de volgende 5 jaar ook op sociale

verbeteringen focussen. Onlangs verkondigde de Braziliaanse rapper MV Bill nog dat mijn film de wijk Cidade de Deus gebruikt had, maar dat de situatie in de favela nog niet veranderd was. Hij is gaan praten met de burgemeester van Rio en met de mensen van de regering. Lula is daarna begonnen met een project om elke favela te herbouwen en de strijd aan te gaan tegen geweld en drugs.

Aanvankelijk zou ik al tevreden zijn geweest als mensen door de film zouden nadenken over sociale uitsluiting. De film heeft meer bereikt dan ik ooit had durven dromen. Ik dacht nooit dat de film de realiteit zou kunnen veranderen. Toen Lula de film had gezien begon hij ernaar te verwijzen in zijn toespraken. Mijn film had zijn kijk op de sociale problemen en veiligheid veranderd; en nu, een maand later zie ik dat hij ook effectief met iets bezig is. Geen politie of leger meer, maar workshops om de kinderen echte kansen te geven. Met al die computers en camera's in de buurt zal het dealen van drugs een pak minder interessant worden. Dat is een belangrijk moment voor Brazilië want nu is alles grondig aan het evolueren, vanuit de basis. Het zal misschien nog 20 jaar duren, maar het is een begin."

Erwin Lormans International Film Festival Rotterdam, 31.01.2003

■ recensie

Opgroeien in een goddeloze stad

Cidade de Deus is een Braziliaanse film en verkondigt een prangende boodschap over een sociaal onaanvaardbare situatie. Zo, het is eruit, blij dat u toch verder leest. Zuid-Amerikaanse sociaal-realistische drama's interesseren doorgaans alleen studenten met Palestijnensjaals. *Cidade de Deus* is echter behalve een boodschapsfilm, ook een meeslepend gangsterepos en een razende thriller in Tarantino-stijl.

Wie het filmwereldje een beetje volgt, weet dat de clichés over prekerige saaiheid in de Latijns-Amerikaanse film achterhaald zijn. *Amores perros*, *Y tu mamá también*, *Nueve reinas*: een Latijnse nouvelle vague verovert de filmwereld.

Met *Cidade de deus* (*City of Gods*) overtreft Fernando Meirelles al zijn collega's. Zijn doorbraakfilm wordt vaak vergeleken met Martin Scorsese's *Goodfellas* (het verhaal) en Quentin Tarantino's *Pulp fiction* (de stijl). Meirelles heeft met hen wel een baanbrekende visuele stijl en een palet aan verhalende verrassingen gemeen, maar doet veel meer dan kopiëren. Bovendien gaat de opvallende stijl niet ten koste van de inhoud. Meirelles, nochtans gepokt en gemazeld in tv-commercials, levert een even authentieke als onthutsende kroniek af van een gewelddadige sloppenwijk.

Hij verfilmde het vuistdikke boek van Paulo Lins over hoe de *favela* (sloppenwijk) *Cidade de Deus* tussen de jaren zestig en de late jaren tachtig evolueerde van een *bidonville* naar een ultra-gewelddadig misdaadnest, dat geterroriseerd werd door piepjonge drugsbaronnen.

Het hoofdpersonage is Buscapé (Alexandre Rodrigues), een jongen die niet in de wieg gelegd is voor voetballer of misdadiger maar dankzij een (gestolen) fotocamera toch ontsnapt aan een uitzichtloos leven. Het personage is losjes gebaseerd op het leven van de Braziliaanse topfotograaf Wilson Rodriguez.

In een onovertroffen openingsscène zien we hoe hij achter een kip aanloopt, die aan het hakblok ontsnapt op een feestje van een gangsterbende. De achtervolging is een komisch gezicht, tot Buscapé opeens klem zit tussen een dreigend politiekordon aan de ene en een gewapende gangsterbende aan de andere zijde. Zijn commentaarstem zegt offscreen: "In *Cidade de Deus* zit het zo: ofwel loop je weg, en dan nemen ze je te grazen. Ofwel blijf je, en dan nemen ze je ook te grazen. Zo is het al sinds de jaren zestig." Ondertussen maakt de handcamera een tollende beweging, veranderen de kleuren naar sepia en krimpt Buscapé tot een jongen van een jaar of tien. Het is een verbluffend shot, een visitekaartje voor een festival aan visuele en narratieve trouwvallen waarmee Meirelles al na drie minuten in het pompende hart van zijn film ploft.

Wat volgt is een ruim twee uur lange maar voorbijvliegende kroniek over de opgroeiende kinderen van deze onherbergzame wijk. Ze kennen God noch gebod, zijn wreed en onverschillig en hebben geen grotere ambities dan geld verdienen en overleven. Meirelles registreert zonder enig vals sentiment. Zo blijkt de koddig ogende kleine Dadinho een bloeddorstig kereltje, dat uitgroeit tot de machtigste drugsbaron van de *favelas*. En Buscapé zelf mag dan al te goed van inborst zijn om gangster te worden (zijn eerste overval op een winkel gaat niet door omdat hij het winkelmeisje zo aardig vindt), zijn commentaar is even gevoelloos als de maatschappij waarin hij opgroeit. Als hij vertelt over de dag dat zijn beste vriend werd neergeknald als een konijn, zegt hij: "Ik herinner me vooral de menigte en die camera—zo'n camera had ik altijd gewild." Mensen zijn cynisch in een maatschappij waar een mensenleven geen *cruzeiro* waard is.

Meirelles brengt het geweld zonder compromissen in beeld, maar toch iets schroomvalliger dan Tarantino of Scorsese op hun wildste momenten. Sommige scènes zijn keihard, maar aan effectbejag doet de regisseur niet. Geen enkel beeld is trouwens zo choquerend als de conclusie van de hele film: dat iedere generatie gangsters nóg jonger en bloeddorstiger wordt.

Daarom roemt de Braziliaanse president Lula da Silva deze film als een dwingende oproep voor sociale verandering. Voor film liefhebbers is *Cidade de Deus* vooral de openbaring van een origineel supertalent.

Steven De Foer - de standaard - 07/05/2003

■ *ontlading*

Je kan ervoor zorgen dat er na de filmvoorstelling een camera klaar staat aan de deur. Op deze manier kunnen de leerlingen een eerste, ontladende reactie kwijt. Het is niet de bedoeling dat ze een lange redevoering houden maar snel even reflecteren over wat zich in de film afspeelde. Bedoeling is om de video met reacties mee te nemen naar de klas om er daar verder mee aan de slag te gaan. De nadruk ligt op het spontaan reageren van de leerlingen. Het is niet de bedoeling dat ze deze video-opname voorbereiden.

na de film

■ Hoe vond je de film?

- 1 Ik vond de film in 1 woord... omdat...
- 2 Welk fragment heeft je het meest getroffen?
- 3 Is dit wat je van een schoolfilm verwacht? Hoezo?

■ Wat heb je gezien?

1. Welke drie grote verhalen kan je onderscheiden in de film?

eerste deel: late jaren '60

Centraal staat Raket (Buscapé), een 11-jarige jongen die zo weinig mogelijk met misdaad te maken wil hebben. Zijn grote droom is fotograaf worden, maar ontsnappen uit het straatmilieu is niet zo eenvoudig. Por, de grote broer van Raket, is lid van een lokale bende die overvallen pleegt op vrachtwagens en bordelen. Hij sleept één van de voetbalmakkers van Raket, Dobbeltje, mee de criminaliteit in.

tweede deel: de jaren '70

Raket studeert en klust soms wat bij. Zé Pequeno (Zé'tje alias Dobbeltje) is schuldig aan een hele reeks moorden en een bendeleider met veel ambitie. Hij ontdekt dat het grove geld niet te verdienen valt met hold-ups en besluit om kost wat kost de grootste drugsdealer van de stad te worden...

derde deel: begin jaren '80

Enkele leeftijdgenoten van Raket hebben hun doel bereikt en zijn uitgegroeid tot meedogenloze drugsbaronnen. De gevaarlijkste onder hen is Zé'tje, die geen tegenstand duldt en zich uitroept tot heerser over de *favela*. Zijn woord is wet! Zijn belangrijkste tegenstander is Cenoura (Wortel), die minder brutaal is maar die weet dat tijd een mooie zaak is.

Het gaat Zé'tje goed, tot hij Mané Galinha (Mano Moker) tegen zich krijgt...

2. Met welk beeld begint het verhaal? Wanneer in de film komt dit beeld nog eens terug?

Alleen al de beginscène van *Cidade de Deus* is onvergetelijk: een kip die aan het slagersmes ontsnapt. Je ziet de messen die geslepen worden en de kippen in de pot. Eén kip kan ontsnappen. Ze wordt achternagezeten door een bende zwaar gewapende jongeren en komt in de vuurlinie te staan tussen de politie, Raket en deze straatbende. Ondanks haar penibele situatie blijft ze in leven. De kip komt nog een keertje terug wanneer Wortel en Moker aan hun laatste gevecht beginnen met de bende van Zé'tje.

3. Met welk personage zou je de kip kunnen vergelijken? Waarom?

De metafoor is duidelijk: in de sloppenwijk lijkt het leven op een slachtpartij, een enkeling ontspringt de dans. De verteller is Raket, een verlegen zwarte jongen, die ervan droomt nieuwsfotograaf te worden. Hij spoort de oorzaken en de gevolgen op van de langdurige bendeoorlog tussen Zé en Wortel. Door zijn volharding ontsnapt hij, net als die ene kip, aan een uitzichtloos bestaan en een gewelddadig einde.

4. Hoe eindigt de film? Wat vind je daarvan?

De ene straatbende wordt afgemaakt en ruimt zo plaats voor de volgende. Aan het einde zie je een nog jongere bende tevoorschijn komen.

De Koters komen in het verhaal wanneer Angelica en Raket voor de eerste keer kussen en ze vragen of ze even van Raket's jointje mogen trekken. Later overvallen ze af en toe – vooral op Wortels grondgebied – kleine (snoep-) winkeltjes. Zé'tje vindt het maar niks dat Wortel dit zomaar toelaat en besluit de Koters een lesje te leren een bendelid koelbloedig te laten afknallen.

Een paar jaar later heeft Zé'tje volk nodig voor zijn oorlog tegen Wortel en hij neemt de Koters in dienst. Uiteindelijk keren ze zich tegen hem, vermoorden hem en nemen aan het eind van het verhaal zijn handel ongestoord over.

5. Het camerawerk is vaak heel bepalend voor het effect dat een film op je heeft. Hoe komt *Cidade de Deus* op je over? Kan je dit verklaren met enkele voorbeelden?

Meirelles: "Het eerste luik is zonder meer het meest conventionele deel. We hebben het dan ook gedraaid met één vaste camera. Voor het tweede luik hebben we de camera in de hand genomen en ben ik steeds minder regieaanwijzingen beginnen geven. Toen we aan het derde luik begonnen, was het hek pas goed van de dam: ik liet drie camera's tegelijkertijd draaien en gaf de acteurs carte blanche. Dat was een heel andere ervaring."

De film werd in drie stijlen gedraaid: de jaren zestig in klassieke, statische shots (nostalgie), de jaren zeventig in opvallende kleurrijke shots (hippies en drugs), terwijl de jaren tachtig zijn opgebouwd uit korte, wildgedraaide scènes (op dat moment heeft de cocaïnehandel de straatbendes volledig in zijn macht).

Cidade de Deus laat amper de tijd om te ademen. Je wordt van de ene scène mee in de andere gesleurd. Al meteen van bij de aanvang zit je met je neus bovenop het verhaal. In close-up krijg je het slijpen van de messen te zien. Daarna ren je mee met de kip door de straten om tot stilstand te komen tussen twee strijdkrachten (de bende van Zé'tje en de politie). Op dat moment wordt je het verleden ingezogen via de persoon van Raket en krijg je een groot deel van het verhaal gepresenteerd als een flash-back. Het helse tempo waarmee Meirelles van start gaat, wordt volgehouden tot het allerlaatste beeld. De regisseur schuwt het niet om zijn publiek rechtstreeks en onverbloemd te confronteren met straatgeweld, zonder dat het walgelijk wordt. Dit betekent niet dat wat je te zien krijgt af en toe niet vreselijk hard is. Toch lijkt het in het kader van het kunstwerk dat *Cidade de Deus* is, allemaal verantwoord.

andere mogelijke voorbeelden:

- De camera neemt regelmatig het standpunt in van een personage, zodat je je als toeschouwer medespeler waant:
 - wanneer de jongen moet kiezen wie hij doodschiet
 - wanneer Mano Moker naar buiten wil stormen om het gevecht met Zé'tje aan te gaan
 - je voelt je één van de gasten op het verjaardagspartijtje van Benny
- Om meer te kunnen vertellen maakt de regisseur soms gebruik van splitscreen. Je krijgt dan feiten die zich tegelijk afspelen ook op hetzelfde moment te zien. Het scherm wordt in 2 gesplitst en de scènes draaien naast mekaar.
 - in de discotheek
 - Biefstuk-Friet wordt gevangen genomen terwijl Mano Moker met Wortel spreekt
- Af en toe wordt gebruik gemaakt van freeze frame. De camera draait dan rond een 'bevroren' beeld.
 - Raket wil de kip nemen

■ *Wie zijn ze?*

De film is gebaseerd op het gelijknamige boek van Paulo Lins. In het verhaal komen ruim driehonderd personages voor die elk afzonderlijk worden voorgesteld. Hoewel de regisseur hieruit een selectie heeft gemaakt krijg je toch een hele reeks boefjes te zien.

1. Welke personages uit de film herken je? Wie zijn ze of wie willen ze zijn volgens jou?

1. Tiago: het (rijke) vriendje van Angelica. Tiago raakt steeds meer verslaafd aan drugs. Hij sluit zich op het einde van het verhaal aan bij de bende van Zé'tje en sterft tijdens de grote confrontatie tussen de 2 bendes.
2. Wortel: Hij begint van onder aan de ladder maar wordt een belangrijke drugsdealer. Wortel is de loopjongen van Big Boy, een drugsbaron. Hij werkt zich op tot manager en neemt na de dood van Big Boy diens handel over. Hij wordt de grootste en uiteindelijk ook de enige concurrent van Zé'tje, die hem met rust laat omdat Wortel bevriend is met Benny.
Wanneer Mano Moker zich bij de bende van Wortel aansluit, barst de oorlog tussen de twee bendes los.
3. Zé-tje: We kennen hem eerst als Dobbeltje. Hij wil graag zijn doel bereiken en vermoordt iedereen die hem dat belet. Dobbeltje is de leider van de bende, hij wil macht over alles en iedereen. Hij toont geen gevoelens. In de scène met de voetballende jongetjes wordt al meteen duidelijk dat hij niet zomaar een braaf ventje is. Hij komt in contact met het tere trio en ziet zo zijn kans om gangster te worden. Hij levert hun het lumineuze idee om een motel te overvallen. Het tere trio wil hem enkel op de uitkijk zetten maar Dobbeltje pikt dit niet en moordt, met de glimlach op het gelaat, het hele motel uit. Om zijn straf te ontlopen verdwijnt hij (met Benny) uit Cidade de Deus.
We komen Dobbeltje terug tegen als hij uitgegroeid is tot hoofd van een gevaarlijk bende. Hij komt tot het besef dat het grove geld niet te verdienen valt met overvallen, maar met drugs. Hij besluit dan ook alle drugsbaronnen in koele bloede uit te moorden en hun handel in te pikken. Zijn naam verandert van Dobbeltje in Zé'tje.
In de jaren '80 is Zé'tje de meest gevreesde drugsbaron van heel Rio de Janeiro. Wanneer Mano Moker zich aansluit bij Wortels bende, ontstaat er een bloedige drugsoorlog tussen de twee bendes. Uiteindelijk worden de twee bendeleiders ingerekend. Zé'tje weet zich vrij te kopen maar wordt niet veel later doodgeschoten door de Koters, die zijn handel overnemen.
4. Benny: Boezemvriend van Zé'tje. Benny is gemoedelijker. Wanneer Dobbeltje vlucht uit Cidade de Deus, gaat Benny mee. We leren hem onmiddellijk kennen als een vriendelijk ventje dat conflicten uit de weg wil gaan door te

praten. Hij wordt zeer gerespecteerd en staat gekend als een van de meest sympathieke en coolste jongens van de buurt. Wanneer hij Angelica leert kennen, besluit hij samen met haar weg te trekken uit het gangster- en drugsmilieu. Op zijn afscheidsfeestje wordt hij (per ongeluk) neergeschoten.

5. Ruigpoot: Hij is de grote broer van Benny en lid van het Tere Trio. Na de overval op het motel wordt hij door de politie gezocht. Hij zoekt onderdak bij Bernice en wil met haar vluchten en zijn leven beteren. Op hun vluchtweg wordt hij neergeschoten door de politie.
6. Raket: Hij leidt ons door het verhaal en wil graag fotograaf worden. Raket is niet geïnteresseerd in het gangsterleven. Hij gaat elke dag braaf naar school, rookt af en toe een jointje (en komt zo in contact met de bende van Zé'tje), flirt even met de criminaliteit, heeft een vast baantje als loopjongen bij een krant en wordt eerder bij toeval gevraagd foto's te nemen van Zé'tje en zijn bende. Zonder dat hij het beseft, opent zich zo de weg naar succes, een goede baan en een vrij leven...

■ één minuut

Hoewel de film vrij agressief is blijft hij verteerbaar. De manier waarop het geheel gepresenteerd wordt heeft hier waarschijnlijk heel wat met te maken. Want niet alleen qua inhoud is *Cidade de Deus* een uitgesproken sterke prent, ook visueel komt hij krachtig en indrukwekkend over. Om het effect van camerastandpunten, decors en muziek te onderzoeken kan je met de jongeren aan de slag gaan met een digitaal fototoestel of een videocamera. Laat hen zelf bedenken in welke omgeving (rustig, druk, met felle kleuren of eerder sober, in een open ruimte of eerder een beklemmende omgeving) ze nogmaals reflecteren over de film. Laat hen ook vooraf bedenken vanuit welk standpunt ze willen gefilmd worden: close-up, vanuit vogel- of kikkerperspectief, vanuit de verte,...

Daarna krijgen zij kort de tijd een tekst voor te bereiden. Wat gaan ze vertellen voor de camera? Is hun mening nog hetzelfde als toen zij de filmzaal verlieten? Wat hebben zij onthouden uit de film? Willen ze nog iets kwijt over de inhoud? Of willen ze liever een voorwerp filmen dat zij linken aan het verhaal? Welke link is dat dan?... Elke leerling krijgt maximum 1 minuut om zijn zegje te doen.

De resultaten kunnen uiteraard in groep besproken worden. Waarom hebben ze voor die bepaalde locatie of dat camerastandpunt gekozen? Wat willen ze hiermee benadrukken.

De videotape kan voorzien worden van een soundtrack.

Om deze opdracht goed voor te bereiden kan je de leerlingen vooraf bevragen over de technische kant van de film. Daarna kunnen zij hun eigen kleine scenario uitschrijven.

- Hoe is er gefilmd – gemonteerd?
- Heb je muziek – geluiden gehoord? Welke?
- Hoe waren de kleuren in de film?
- ...

De regisseur houdt er het tempo goed in. Je krijgt snel bewegende beelden, heel wat close-ups, maar ook de machtsverhoudingen worden scherp gesteld vanuit het kikker- en vogelperspectief.

Geluiden versterken het effect van *Cidade de Deus*. Je wordt niet alleen getrakteerd op een ritmische soundtrack met zowel herkenbare disconummers, als meer uitgesproken Zuid-Amerikaanse tunes; het klikken van het fototoestel is de jongeren zeker ook opgevallen.

Ondanks het feit dat *Cidade de Deus* alles behalve een vrolijke film is, zit hij boordevol kleur, met een voorkeur voor rood, symbool voor agressie.

■ videohoes

Wanneer je kiest voor een fotoreportage kan de foto's van alle leerling bundelen op cd-rom en voor elke leerlingen een cd-rom kopiëren. Kies je voor een videotape dan kan je de verschillende scenario's na elkaar filmen of de stukjes achter mekaar monteren. Ook hier is het fijn als elke leerling een tape met daarop de kunstwerken van de hele klas mee naar huis krijgt.

Het is aan hun om een cd- of videohoes te ontwerpen bij deze collectie. De voorkant van de hoes kan hun indruk weergeven die ze hadden onmiddellijk na het zien van de film. De achterkant van de hoes kan een weergave zijn van hun visie na het bespreken van *Cidade de Deus*. Er kan niet alleen creativiteit gevraagd worden op het gebied van kleuren en vormen maar ook op het gebied van gebruikte materialen. Deze opdracht kan eventueel doorgenomen worden met de collega die Plastische Opvoeding geeft aan de jongeren.

■ herkenbaar

Hieronder vind je een lied terug van Eminem. Kan je aan de hand van de rapper en de song *Loose Yourself*, de vergelijking trekken met de film?

Eminem kent een vergelijkbare achtergrond als Raket. Maar net als het filmpersonage ontsnapt ook hij aan de criminaliteit en kreeg hij de kans zijn droom waar te maken. Wil je meer info hierover surf dan naar:

www.eminem.com

<http://eminem.pagina.nl/>

<http://eminem.lookup.nl/>

Je kan de tekst van *Loose Yourself* (zie leerlingenbundel) samen met de leerlingen bespreken en spiegelen aan de film.

bibliografie

- <http://cidadedededeus.globo.com>
- www.lacitededieu.com
- www.mrqe.com
- www.imdb.com
- www.parool.nl/1044426106056.html
- www.cinema.nl
- www.bbc.co.uk/portuguese/images/021106_cidade300.jpg
- www.adorocinemabrasileiro.com.br/filmes/cidade-de-deus/cidade-de-deus06.jpg
- www.agenda.be/cin/nl/filmJPG2.asp?rub=1&Code_film=7964
- www.imdb.com
- www.destandaard.be
- Brazilië Centrum voor Mondiaal Onderwijs (Alfa: T AME/BRA.06 A)
- Straatkinderen Centrum voor Mondiaal Onderwijs (Alfa T 03.03.56)

**Dit dossier is een productie van Open Doek, ism KHK Turnhout Dep.
Lerarenopleiding, met steun van de Warande, Stad Turnhout, Prov. Antwerpen,
DGOS en de Vlaamse Gemeenschap.**